ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran 2014, s. 180-196

Ali İhsan ÖZEROGLU[1]

FİNANSAL ALDATMACA VE İŞLETME HİLELERİ

Özet

Gerek kurumsal gerekse aile şirketlerinde, çalışanlar tarafından haksız kazanç elde etmek amaçlı çeşitli yolsuzluk, usulsüzlük ve hileler yapılmaktadır. Yapılan hilelerin arkasında bulunan bahaneler, yönetimdeki eksikliği, tedbirsizliği ortaya koyarken kimi zaman da yönetimdeki çaresizliği de sergilemektedir. Çünkü alınan tüm önlemler ve oluşturulan denetim sistemleri "herkese %100 güvensizlik" esasına göre oluşturulamamaktadır ve güven duyulan birkaç kişi muhakkak sistemin içinde bulunmaktadır. Bu yüzden denetim sisteminde "insan" unsuru oldukça hile kavramı da hep olacaktır.

İşletmelerde hilenin önlenmesi amacıyla yönetsel olarak alınan tedbirlerden biri yönetimi kademeleştirerek sorumluluklar verilmesidir. Burada amaç hilenin oluştuğu kademenin tesbit edilmesi ve gerekli önlemlerin daha o kademe alınmasıdır. Önlem, kademe görevlisine verilen sorumlulukla gerçekleştirilmek istenmektedir. Denilebilir ki işletmelerdeki dikey yapılaşma, kademe bazında çalışanları başarıya motive etme nedeniyle olduğu kadar, hileyi önlemenin de bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yatay yapılanmalarda "iç denetim" ve "iç kontrol" gibi mekanizmalarla " oto kontrol" sistemleri oluşturularak hilenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu mekanizma hileyi ortadan kaldırmaya yetmemiş olsa gerek ki "teftiş kurulları" mevcut yerlerini korumaya devam etmektedir. Bilindiği üzere iç denetim ve iç kontrol işlem hatalarını ve hileleri ortadan kaldırmaya yönelik proaktif çözümler iken, "teftiş" ; hata, kusur, hile ve suç bulmaya yönelik etkinliktir.

Bu çalışma insanları hileye yönelten unsurları incelediği gibi önlemler hakkında bilgi vermeyi de amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Finansal Aldatmaca, Hile, İşletme Hileleri,

[1] Asst.Prof.Dr.İstanbul Arel Üniversitesi ,İ.İ.B.F., ihsanozeroglu@arel.edu.tr

FINANCIAL DECEIVING AND FRAUD INCIDENTS IN INSTITUTIONS

Abstract

Some fraud incidents by employees to gain illegal income have been observed both in family and institutional companies. Whilst the excuses and reasons behind these incidents put forwards incompetency, risk exposure, precautionless in management, in some cases, it also suggests helplessness of the management. All precautions and preventive systems can not be set up on "%100 unreliability basis, and e few reliable persons certanly take place. That is why " unless human factor take place in the system, the concept of "fraud" will always exist.

For the purpose of preventing the fraud, one of the precautions that management try to take is putting the management in levels by delagating certain responsibilities to each level. The core idea is to detect the fraud on the spot and to take necessary measures at the specific level. The measure is whished to be realized by responsibilites delageted to the person in charge. It is true to say that vertical hierarchy is an outcome for all preventive actions as much as motivating the employees at that spesific level for succes. In horizantal hierarchic stracturing, "auto controlling" mechanism has been wished to be set up by internal controll and internal audit systems. However, these supportive systems were not sufficent to prevent the fraud incidents. Therefore inspection mechanism is stil active and valid in some institutions. As known, internal control and internal audit are proactive systems but inspection is result oriented auditing system.

This study aims two purposes. 1) keeping people informed on fraud incidents and measures to be taken, 2) the phenomenon leading employees to fraud.

Key words: financial deceiving, fraud incidents, entity frauds, decisive incidents

GİRİŞ

Hile tanımı ve içerdiği unsurlar:

Hile tanımı gerek ulusal gerekse uluslararası bakış açısıyla çeşitli şekillerde tanımlanmışlardır.

Bir kişinin görevini, çalıştığı işletmenin kaynak ve varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanması veya suistimal ederek kendine haksız fayda sağlaması en yaygın hile tanımını oluşturmaktadır. **(**ACFE,2010:25)

Bir başka tanıma göre; "Çeşitli aldatma veya sahtekarlıklarla bir kişi veya işletmenin varlıklarının ele geçirilmesi veya haksız kullanımı," dır.

Türk Dil Kurumu'na göre hile; (TDK.2014)

1. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika.

2. Çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma.

Kasıtlı veya kasıtsız bir hareket olup olmadığına bağlı olarak "Hata"dan ayrılabilen geniş kapsamlı yasal bir kavramdır. (AICPA.2014:23)

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu olan IFAC (International Federation of Accountants) tarafından hile "Yönetimin arasında bulunan, yöneticisinden sorumlu, görevli memur veya üçüncü kişilerden olan, bir ya da daha fazla kişi tarafından yapılan kasti bir davranış, adil olmayan ve yasa dışı avantajlar sağlamaktır ." şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü hile kavramını suistimal olarak adlandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır: "Hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiillerdir. Bu fiiller, sadece şiddet tehdidi veya fizikî güç kullanımının gerçekleştirilmesine bağlı değildir. Suistimaller para, mal veya hizmet sağlamak, hizmet kaybından veya ödeme yapmaktan kaçınmak veya şahsıyla veya işle ilgili bir avantaj elde etmek amaçlarıyla çeşitli taraflar ve kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir".(Tide.2014:73)

Hile eyleminin tanımlamalarından ortaya çıkan ana unsurlar aşağıdaki gibidir: (Çıtak.2007:21)

- Gizli yapılan bir faaliyettir,
- Hile yapan kendisine bir yarar sağlar,
- Kesinlikle kasıt unsuru vardır,
- Her durumda işletme zarar görür.

Şekil 1: Hile Kavramının İçerdiği Özellikler

Kaynak: Nejat Bozkurt, İşletmelerde Hile ve Yolsuzluk Tespitleri Eğitimi Ders Notları, 12 Ay Akademi Eğitim Merkezi, İstanbul, Kasım 2010.

Odağında güvenin yer aldığı bu döngü hilekarın harekat planıdır. Önce hilenin gizlilik içinde nasıl tasarlanacağı, oluşturulan güvene dayalı da nasıl uygulamaya konacağı bu döngüde ifade edilmektedir. Sonuçta hilekarın elde etmeye razı olduğu menfaatin elde edilmesiyle sonuçlanır. Hilenin tekrarı ve sıklığı ortamın uygunluğuna bağlı olarak yinelenebilir. Bazı hileler yaratılan büyük güvenle küçük küçük devam ettirilmektedir. Bu tür hilede işletmenin itibarına zarar vermesi söz konusu değildir. Eğer işletme yüksek karlılıkla faaliyetlerini sürdüyorsa alışkanlığa dönüşmüş bu tür hilelerle ilgilenmeyi bile düşünmemektedir.

1. İşletmelerde karşılaşılabilecek hileler:

Her kademe işletme çalışanları, tepe yöneticileri, orta ve alt kademe yöneticileri ile diğer tüm çalışanlar çeşitli alanlarda ve biçimlerde hileler yapma potansiyeline sahiptirler.

İşletme çalışanları tarafından işletmelerine karşı yapılan hileler, (Bozkurt,2010:77)

- Beyaz yakalılar tarafından işlenen suçlar,
- İşletme tepe yöneticilerinin işletme ilgililerini yanıltmaya yönelik olarak yaptıkları mali tablo hileleri,
- Yatırımla ilgili hileler,
- Ticari rüşvetler ve komisyonlar,
- Banka işlemleri ile ilgili hileler,
- Elektronik fon transferleri ile ilgili hileler,
- Kredi kartı hileleri,
- Bilgisayar hileleri,
- İnternet yoluyla yapılan hileler vb. birçok örnek sıralamak mümkündür.

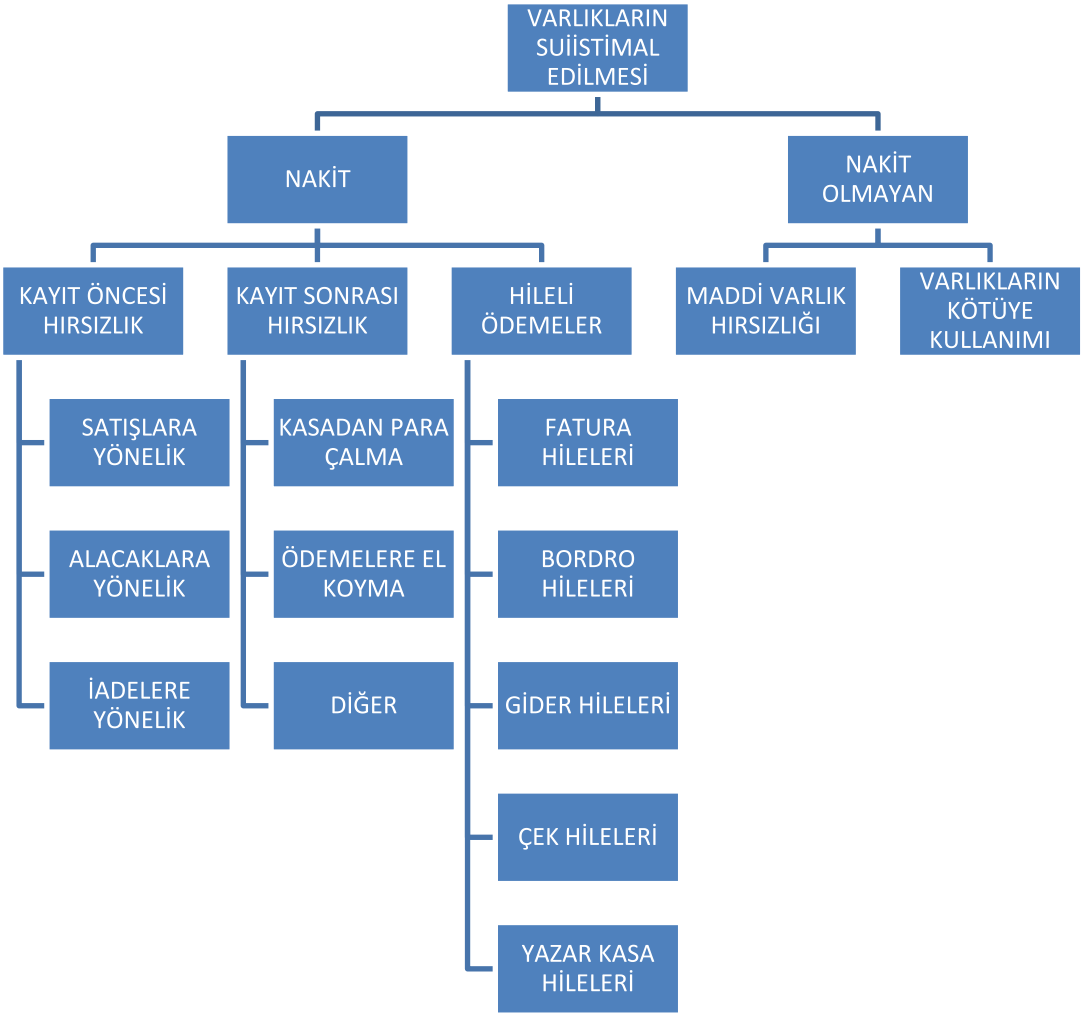
İşletmelerin karşılaştıkları hileleri,

- Varlıkların Suistimal Edilmesi
- Yolsuzluk
- Hileli Finansal Raporlama
- İlişki Suistimali

Olarak dört başlık altında toplamak mümkündür.

- **Varlıkların suistimal edilmesine yönelik hileler;**

Hile yapan, işletmenin varlıklarını kendi menfaati için kullanmayı planlamaktadır. ACFE raporları incelendiğinde bu hile türüyle daha çok karşılaşılmasına rağmen, işletmeye diğer üç hile türüne göre daha az zarar verdiği görülmektedir. Varlık suiistimali aşağıdaki şekille daha net anlaşılabilecektir.

Şekil 1: Varlıkların Suistimal Edilmesine Yönelik Hile Yöntemleri

Kaynak: The Association of Certified Fraud Examiners, "2010 Report To The Nation On Occupational Fraud And Abuse", http://www.acfe.com/rttn/rttn-2010.pdf, s.7.

a. Nakit Varlık Hileleri

- **Kayıt öncesi hırsızlık:** İşletmeye ait nakit para veya çeklerin işletme kayıtlarına alınmadan önce hilekâr tarafından ele geçirilmesidir. Çeşitli hile yöntemleriyle bu hile gizlenmeye çalışılacaktır ve bu nakit hırsızlığını gizleme diğer hileleri gizlemekten daha kolay olacaktır. Çünkü söz konusu nakdin işletmedeki varlığını kanıtlayacak belge yoktur.

- **Kayıt sonrası hırsızlık:** İşletme kayıtlarına alınmış bir nakdin hilekar tarafından çalınmasıdır. Kayıtlarda yer alması sebebiyle gizlenmesi zor bir hile eylemidir.

- **Hileli ödemeler:** İşletme kayıtlarında değişiklikler yaparak, sahte belgeler düzenleyerek, gerçekte var olmayan durumlar yaratarak işletmenin nakit ve benzeri varlıklarının hilekâr tarafından ele geçirilmesidir. Faturalar, bordrolar, gider kalemleri, yazar kasa ve çekler üzerinde bu hilenin çok çeşitli uygulamalarını görmek mümkündür.

b. Nakit Olmayan Varlık Hileleri

- **Maddi varlık hırsızlığı:** İşletmeye ait olan ve maddi değeri olan varlıkların hilekâr tarafından çalınmasıdır.

- **Maddi varlıkların kişisel amaçlı kullanılması:** Maddi varlığın hilekâr tarafından kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasıdır. Örneğin; işletmeye ait otomobilin kişisel işlerde kullanılması.

➢ **Yolsuzluk şeklinde yapılan hileler;**

Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar; çalışanın, bir işletme faaliyetinde işverenin ya da bir başkasının haklarını göz ardı ederek, gücünü yanlış bir biçimde kendisine veya bir başkasına yarar sağlama amaçlı kullanmasıdır. Bu gruba giren eylemler, işletmenin zarar maliyetinin artmasına neden olmaktadır. Yatırımcının güveni zedelenmekte, büyüme durmaktadır. Kaynak dağılımının bozulmasına neden olmakta ve işletmenin iflas riskini arttırmaktadır.(Bozkurt.2009:73)

➢ **Hileli finansal raporlama;.**

Öncelikle ve özellikle bilanço ve gelir tablosu ile ara dönemler için mizanlarda yapılan düzenlemelerdir. Burada amaç finansal tablo değerlendiriciler ve tabloları inceleyerek işletme hakkında kanaat oluşturmak isteyenleri (bankalar, maliye teşkilatı, tedarikçiler vd…) yanıltmaktır. Halka açılma seçeneği olmayan aynı zamanda kredi değerliliği olduğu halde teminat noksanlığı nedeniyle kredi kullanamayan işletmelerin sıkça kullandığı bir yöntem; sipariş avansına yönelik topladığı çekleri, bilançoda pasif tarafta göstermek yerine, aktif tarafta "ticari alacaklar" kaleminde gösterme şeklindedir. Bu hile ile amaçlanan bilançoyu güçlü göstermek ve ödeme güçlüğü içinde olunduğunu maskelemektir. En yaygın diğer finansal raporlama hilesi ise işletmenin stoklarıyla oynama şeklinde gerçekleşir.Değeri düşük stoklar değeri yüksek gibi gösterilebilir. Kayıt dışı çalışan bir kısım işletmelerde stokta mal olmadığı halde varmış gibi göstermek de bir başka çeşit finansal raporlama hilesini oluşturmaktadır. 2001 yılında gerçekleşen Enron skandalı hileli finansal raporlamaya güzel bir uluslararası örneği oluşturmaktadır.

Bir işletmenin muhasebe kayıtlarında ve dolayısıyla mali tablolarında yapılan olağan olmayan düzenlemeler, maskelemeler, yolsuzluklar, hileler küçük bir kesime yarar sağlarken önemli bir kesim üzerinde zararlara neden olmaktadır. Yapılanlardan mikro düzeyde yatırımcılar, borç verenler, çalışanlar, satıcılar zarar görürken, makro düzeyde devlet ve kamuoyu etkilenmektedir. Eğer bu bilanço hileleri halka açık işletme mali tablolarında yapılırsa ülke boyutları çok büyük zararlara uğrayacaktır. Maddi zararın yanısıra sermaye piyasalarına duyulan güvensizlik sermaye piyasalarının gelişmesini engelleyecek ve işletmelerin özkaynak finansan teminini güçleştirecektir. Elbette bu durumun makro anlamda ülkenin gelişmesi ile doğrudan bir ilişkisi vardır.

➢ **İlişki Suistimali;.**

Bu tür hile çeşidinde firma çalışanı güven duyulan firma yöneticisi veya sahibinin ismini izinsiz kullanarak kendine menfaat sağlama çabasında olduğu görülür. Ortaya çıkmaması için küçük miktarlarda ama çok kişiden gerek nakit gerekse nüfuz istismarı şeklinde menfaat sağlanır. Çalışanın firmada kaldığı sürece suiistimalin ortaya çıkması söz konusu olmaz. İstismara uğrayan kişi uzun süre cevapsız kalırsa, firma yöneticisi veya sahibine konu

açıldığında suiistimal ortaya çıkabilir. Ancak bu süre içerisinde istismarın ortaya çıkacağını tahmin eden istismarcı firmadan uzaklaşmış olabilir.

2. İşletmelerde hile eylemlerini gerçekleştirenler:

Hile eylemleri üzerine ülkemizde akademik boyutta bir inceleme henüz yapılmamıştır. Sertifikalı Denetciler Birliği (derneği) başkanlığı da yapmış Amerikalı akademisyen W. Steve Albrecht, 212 hile eyleminin araştırmasını yapmış ve kapsayıcı bir hile sınıflandırması ile hileyi 6 farklı kategoriye ayırmıştır. (Albrecht.2009:83)

a) Çalışan hileleri: Bir işletmenin kaynaklarının veya varlıklarının kasıtlı olarak yanlış kullanımı veya uygulanmasıyla bir çalışanın kişisel yarar sağlamaya çalışması çabasıdır.(Şimşek,2001:20)

- Zimmete para geçirilmesi,
- Banka kayıtları ile oynayarak parasal yarar sağlanması,
- İşletmeye gerçek olmayan borçlar ve sahte satıcılar yaratarak lehte ödeme sağlanması,
- Ofis malzemesi, sabit varlık, stok ve hurda hırsızlığı,
- İşletme varlıklarının, kredi kartlarının şahsi amaçlı kullanımı,
- Rüşvet alınması, veya rüşvet verilmesi adına kurum varlığını kullanma,
- Şişirilmiş şahsi sağlık veya seyahat harcamaları ile yarar sağlanması,
- Fazla mesai ücretleri ile oynayarak fazla ödeme alınması.

b) Satıcı hileleri: Satıcı hileleri, işletmeye anlaşılan miktardan daha az ve anlaşılan kaliteden daha düşük kaliteli mal vermekle başlayan bir hile türüdür. Mal cinsine göre farklı hileler uygulanabilmektedir. Sebze ve meyve gibi tarım ürünlerinde iyi malın görünür yere kalitesiz malın görünmez arka plana yerleştirilerek satılması veya teslim edilmesi gibi. Bir takım hayvansal ürünlerde de bu tür hileler oldukça sık yapılabilmektedir.

c) Müşteri hileleri: Müşteri hilelerinde "tüketici kanunu" bilinçli olarak yanlış yorumlanarak işletmeler istismar edilmeye çalışılır. Satın alınan malın bir müddet kullanılıp iade edilmesi, garanti kapsamı dışında sayılan unsurların "kapsam dahilindeymiş" gibi gösterilerek iadede ısrar edilmesi, istismarın temel yöntemleridir. Bozuk ürün iddiasıyla mal bedelini ödemekten imtina edilmesi de bir başka istismar yöntemini oluşturmaktadır.

d) Yönetim hileleri: Yönetim kadrolarının etkin rol aldığı ve işletmeyi zarara uğratıcı hilelerdir. Yönetim erkiyle işletme belgelerinde değişiklik yapılmasını sağlayarak menfaat elde etmeye yöneliktir. Satın almada karar verici yöneticilerin sıkça yöneldiğini görülen hile de, tedarikçinin malı kalite ve miktar uygunluğu olmasa da tercih edilir ve bu tercih sonucu satın alma yöneticisi şahsi menfaat elde edebilir. Öte yandan Pazarlama yöneticilerinin de kendilerine tanınan iskonto limitlerini istismar ederek yapabildiği hileleler olabilmektedir. Bu hile türünde pazarlama yöneticisi, müşterisine bir kısmı kendisine aktarılması gayesi ile, mal alımında müşterisine fazla iskontoda bulunabilir. Yurt dışı pazarlama etkinliklilerinde daha sık görülen bu hile sık yapılan ancak ortaya çıkması çok zor olan bir hiledir. Çünkü pazarlama yöneticisi ile müşterinin müştereken gerçekleştirdiği ve ortak menfaatin olduğu bir hile türüdür.

e) Yatırım hileleri: Yatırım hileleri, hilekârlar tarafından gerçekte var olmayan yatırımlara para yatırması konusunda yatırımcıların ikna edilmesine yönelik olan hilelerdir. Ülkemizde çok bilinen yatırım hile hikayesi “galata köprüsünün” satılması hikayesidir. 1970’li yıllarda “sülün Osman” lakaplı hilekar anadoludan İstanbul’a iş kurmak ve yatırım yapmak amacıyla gelmiş yatırımcıyı, galata köprüsü sanki kendisine aitmiş gibi bir izlenim vererek mecburiyetten satmak istediğini belirterek taşralı iş adamına satmıştır. Köprü üzerinden geçen yolcu başına geçiş ücreti alındığını ve çok karlı bir yatırım olduğuna potansiyel yatırımcıyı inandırmış ve yatırıma ayrılan tüm miktarı almıştır. Bu tür hilelerde güven unsuru istismar edilmektedir. Aynı şekilde 1990’lı yıllarda “Parsadan” isimli bir hilekar da dönemin başbakanına ulaşarak aldatma eyleminde bulunmuştur.

Diğer çeşitli hileler: İlk beş gruptan hiçbirine giremeyen hile türleri diğer hileler şeklinde isimlendirilir. İşletmelerde yapılan hilelerden mortgage hileleri, sağlık ve sigorta hileleri, bankacılık sektöründe yapılan hileler ve küçük ölçekli işletmelerde yapılan hileler buna örnek olarak verilebilir. Bu hilelerin tümü yanıltıcı ya da eksik bilgi verilmesine dayalı olarak gelişir. Örneğin hırsızlık sigortası yapılırken, kıymetli varlıkların kasada saklanması gerektiği söylenmediği halde, hırsızlık olduktan sonra kasa kullanılmamasından dolayı tazminat ödenmemesi buna örnek gösterilebilir. Yine sigortacılıkta “aşkın” veya “eksik” değer bildirimleri de hile kapsamına girmektedir. Sağlık sektöründe hile uygulamalarından ülkemizde sıkca görülenleri;, başkasının sağlık karnesi ile tedavi olmak, gereğinden fazla ilaç yazdırmak, ve hasta olmadığı halde rapor almak şeklinde gerçekleşmektedir.Bankacılık konusunda en önemli hileleri, portföy yönetmek adına müşterisinden vekaletname almış portföy yöneticisinin, bu vekalete dayanarak müşteri varlığı veya kazançlarını kendi hesabına geçirmesi şeklindedir. Ayrıca banka şubelerinde yönetici olanların müşteri hesaplarını kendi hesaplarına aktararak ortadan kaydoldukları kuvvetle hatırlanan banka hilelerindendir. Son dönemde otomasyon uygulamalarına bağlı hilelerde oldukça yaygınlaşmış ve müşterileri mağdur etme boyutuna ulaşmıştır. Bu tür hilede banka lehine olan kuruş ifadeleri .50 den küçükse sıfırlanmamakta, ödeme birkaç kez böylesi bakiye bırakılarak yapıldığında, müşteri borcunu ödediğini düşündüğü durumda, bir zaman sonra irrasyonel bir banka talebi ile karşılaşmaktadır.(Aktürk.2011:88)

Tablo 1: Hile Eylemini Gerçekleştiren Gruplar

Hile Türü	Mağdur	Hilekâr	Açıklama
Çalışan Hileleri	İşverenler	Çalışanlar	Çalışanlar doğrudan yada dolaylı olarak işverenlerinden çalarlar.
Satıcı Hileleri	Mal veya Hizmet alan işletmeler	Mal veya hizmet satan bireyler yada işletmeler	İşletmelerin mal ve hizmetlerden fazla para istemesi veya ödemesi yapılmış malları teslim etmemesi.
Müşteri Hileleri	Mal veya hizmet satan işletmeler	Müşteri	Müşteriler, kendilerine ait olmayan bir şeyi vermesi ya da daha düşük fiyatlandırma yapması konusunda satıcıları aldatırlar.

Yönetim Hileleri	Hissedarlar, borç verenler ve mali tablolara güvenen diğer kişiler	Üst Yönetim	Üst yönetim, genellikle mali bilgiler hakkında yanlış sunumlar yapar.
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Bireyler, yatırımcıları hileli yatırımlara para yatırmaları için aldatırlar.
Diğer Hileler	Duruma göre değişir	Duruma göre değişir	Her zaman başka birinin güveninden yararlanarak onları aldatırlar.

Kaynak: W. Steve Albrecht, Conan C. Albrecht, Chad O. Albrecht, Fraud Examination, South- Western Cengage Learning, 2009, s.11

3. Hile Yapılma Riski Yüksek Olan İşletmeler:

Hile yapılma riski yüksek işletmeler**:** 100 veya daha az sayıda çalışana sahip olan işletmeler, **(**Küçük.2008:30)

- Hilenin risk olarak algılanmadığı veya değerlendirilmediği işletmeler,
- İşletmelerde yapılan ihmalkârlıkların yönetim tarafından ciddiye alınmadığı işletmeler,
- Ahlak seviyesinin düşük olduğu işletmeler,
- Mal sürümünün hızlı olduğu işletmeler,
- Kâr artışının yüksek olduğu işletmeler,
- Kârın nihai ve vazgeçilmez amaç olduğu işletmeler,
- Primli maaş sisteminin geçerli olduğu işletmeler,
- Çok güçlü ve bencil yöneticilerin hakim olduğu işletmeler.
- Görevler ayrılığı ilkesinin yeterince uygulanmadığı işletmeler,
- Kurumsallaşamamış aile şirketleri,
- Finans, sağlık ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren şirketler.

Özellikle KOBİ statüsündeki işletmelerde hilelerin yaygın olma nedenleri,(Jafarova.2009:3)

1. Personel devir hızının yüksekliği,
2. Şirket sahibinin hemen herkese karşı güvensizliği,
3. İşletmede denetim mekanizmasının kurulmaması,
4. Ücretlendirmede adil davranılmaması,
5. Açıkça adam kayırılması,
6. İşin yeteneğe göre değil , ilişkilere (akrabalık,arkadaşlık, vs.) dağıtılması gibi

   Faktörlere bağlı olmaktadır.

Hile eylemlerinin kurumlara göre dağılımı konusunda “sertifikalı Hile Denetimcileri Birliğince

yapılan araştırmada). hileden en büyük zarar gören kurumun “özel şirketler (% 42.1)olduğu, bunu KİT ve BİT’lerin (%32.1) izlediği, daha sonra kamu kurumlarının(%16.3) ve en sonrada vakıf – dernek (%9.6) gibi kuruluşların geldiği görülmektedir. (ACFE.2010:20)

İç denetim ve kontrol sistemleri kurulmadığı sürece, şirketin - kurumun büyümesine paralel hile eylemleri de artmaktadır.

4. Hilenin işletmelere maliyeti:

İşletmeler sadece kar odaklı kurumlar değildirler. Kar edebilme safhasına gelene kadar müşteri kazanma, sadık müşteri yaratma, ticari itibar oluşturma, bankalar nezdinde kredibilite oluşturma gibi birçok süreci tamamlamak zorundadırlar İşletme hileleri tek başına karlılığa değil aynı zamanda yukarıda sayılan süreçlerin her birine olumsuz etkide bulunur. Bir diğer ifadeyle hilenin işletmelere maliyeti sadece maddi zarardan ibaret değildir. Hile eylemi işletmede iş ortamında verimlilik kaybı, istihdamda güçlük, itibar zedelenmesi gibi sonuçları doğurur ve domino etkisiyle işletmeye aşılması güç ve zaman alıcı sorunlar doğurabilir. Kimi zaman işletmeyi iflasa götüren bu hileler kurucuların ticari hayatlarının sonu olabilir.Çünkü hile etkisini piyasada ölçebilmek ve tedbir alabilmek mümkün değildir. Bu nedenle işletmeler, iç denetim, iç kontrol gibi hile önleyici mekanizmaları kurmak zorundadırlar.

Hilenin maliyetine hile türleri açısından bakıldığında, hileli finansal raporlama en büyük zararı veren hile türü iken, hilenin yapılma sıklığı açısından en düşük orana sahiptir. Aynı şekilde en az zararı veren hile türü çalışan hileleri iken, hile yüzdeleri açısından bakıldığında en sık karşılaşılan hile türü olmaktadır. Bu durum göstermektedir ki hilenin verebileceği zararlar hile eyleminin sık yapılmasına bağlı olmayabilir. Bazen bir mali tablo hilesi ile işletmeler çok büyük zararlara uğrayabilir. Bazen de küçük maliyetleri olduğu için dikkate alınmayan bir çalışan hilesi, işletme çalışanları arasında bir virüs gibi yayılarak hilenin yapılma sıklığını arttırabilir.(Akı.2011:14)

5. Kimler hile yapabilir?

Canadada yapılan bir araştırma sonucuna göre: (Singleton.2006:17)

- Çalışanların %10’luk kısmının her durumda hile yaptığı,
- Çalışanların %15’lik kısmının hiçbir ortamda ve durumda hile yapmadığı,
- Çalışanların %75’lik kısmının ise, uygun fırsatı bulduğunda hile yaptığı tespit edilmiştir.

Aşağıda belirtilen özellikler ve nedenler de insanları hile yapmaya itebilmektedir. (Bozkurt.2009:96)

- Geçmişlerinde bir başarısızlık deneyimi olan insanlar aldatma eğilimi gösterirler.
- Beğenilmeyen ve kendilerini beğenmeyen insanlar daha fazla hilekâr olma yönünde hareket ederler.
- Düşüncesizce davranan, dikkati kolay dağılan, zevk veren şeyleri erteleyemeyen insanlar aldatma suçunu islemeye daha yatkındırlar.
- Vicdanı (korku, endişe, ceza) olan insanlar aldatmanın cazibesine karşı daha dirençlidirler.
- Akıllı insanlar, cahil insanlara göre daha namuslu olma eğilimi gösterirler.

- Orta ve üst seviyedeki insanlar, daha alt seviyedeki insanlara göre daha namuslu olma eğilimi gösterirler.
- Aldatmak ve çalmak ne kadar kolay olursa, daha fazla insan bunu yapacaktır.
- Bireylerin farklı ihtiyaçları vardır ve bu nedenle farklı seviyelerde yalan söyleme, aldatma ve çalma eğilimi gösterirler.
- İnsanların belirli hedeflere ulaşmaları konusunda üzerlerinde yoğun bir baskı varsa, yalan söyleme, aldatma ve çalma riskleri artar.
- Hayatta kalma mücadelesi insanların aldatıcı eylemler yapmasına neden olur.

Hilekâr işletme çalışanının ağırlıklı bazı özellikleri de şöyle sıralanabilir.(Bozkurt.2010:63-68)

- Erkek,
- Evli,
- İyi eğitimli,
- Zeki,
- Egoist,
- Meraklı,
- Risk alabilen,
- Kural tanımaz,
- Sıkı çalışan,
- Stresli,
- İyi yaşamayı ve bol para harcamayı seven,
- Parasal sıkıntı çeken,
- Kötü alışkanlıkları olabilen,
- Yönetici konumunda,
- Hırslı,
- Kişisel kazanç beklentisi olan,
- İşletme dışındakilerle yakın ilişkiler kuran.

Ayrıca,

- Bu tip insanlar, insanın gözünün içine rahatça bakarak yalan söylerler.
- Utanma duyguları yoktur ve yüzleri asla kızarmaz.
- Lafı dolandırarak sorulara cevap vermeyi tercih ederler.
- Mutlaka bir çıkarları söz konusudur.
- Çok konuşurlar.
- Sürekli ahlak, namus ve dürüstlükten bahsederler.
- Gerçeği söylediklerine dair yemin ederler.
- Olması gerekeni değil de olanı; gerçekten doğru olanı değil de siyaseten doğru olanı savunurlar.
- Doğruyu değil de karşı tarafın duymak isteyeceğini söylerler.
- Genellikle anti sosyal kişilik yapılarına sahip kişilerdir.
- Yalanı yalanla düzeltmeye çalışırlar.
- Zengin yaşamayı onurlu yaşamaya tercih ederler.
- karşı tarafı suçlamayı tercih ederler.

6. Hile üçgeni teorisi:

İşletme çalışanları tarafından yapılan hilelerin nedenleri çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenlere yönelik en temel yaklaşım, ünlü hile araştırmacısı Donald R. Cressey tarafından ortaya konulan "Hile Üçgeni" adı verilen teoridir. Donald R. Cressey 1950'li yıllarda doktora tezi için araştırma yaparken hile yapmakla suçlu bulunan mahkûmlarla görüşme kararı almış ve hapishanede yaklaşık 200 hilekâr mahkûmla görüşme yapmıştır. Cressey'in daha sonraki yıllarda yapılacak olan birçok hile araştırmasının temelini oluşturan bu çabaları sayesinde hile eylemlerinin ortak yönleri ortaya konulmuştur.

Araştırmada gelinen sonuç kişilerin hileye eğilimleri; baskı, fırsat ve kendini haklı gösterme unsurları bir araya geldiğinde artmaktadır şeklinde olmuştur. Bu üç unsur hile üçgeninin köşelerini oluşturmaktadır.(Singleton.2006:17)

Çalışanlar,

- Mali içerikli baskılar
- Kötü alışkanlıklardan doğan baskılar
- İşle ilgili baskılar
- Diğer baskılar nedeniyle hile eylemine adım atmaktadırlar.

Hilenin ortaya çıkmasında en önemli nedenlerden biri hile yapmaya müsait ortamı yaratmaktır. Hile yapma düşüncesiyle hareket eden kişi bu ortamı gördüğünde önce farke dilmeyecek küçük hilelere sonra da miktarı ve etkisi büyük hile yapmaya yönelebilmektedir. Dolayısı ile çalışma ortamının farklı düzeneklerle çapraz kontrolü hileyi engelleyeceği gibi aynı zamanda caydırıcı da olacaktır. Hile tesbitinde işletmenin takındığı tavır müteakip hilelere de kapıları açık tutmaktadır. Eğer hile yapan yakalanır ve şirketle ilişiği kesilmezse bu hilekarı hile yapma konusunda daha da bilemekte ve diğer hile yapma niyetliler de hile yapmaya özendirmektedir. Hile yapanın tesbit edildiği ilk an işletme ile ilişkisi kesilmeli ve hile sonucu uğranılan zarar büyük – küçük denmeden konu yargıya taşınarak diğer hileye meyilli olanlara caydırıcı bir tavır ortaya konmalıdır. Bazı işletmeler konunun yargıya taşınmasında çekimser davranmakta ve caydırıcı olmaktan uzaklaşmaktadır. Burada işletme adına temel endişe isim ve itibarlarının zedeleneceği düşüncesi olmaktadır. Bu tür hileler özellikle bankalar olmak üzere finansal kurumlarda daha sık görülebilmektedir. Bu nedenle kurumlar iç ve dış denetim mekanizmalarını kurmalı ve dönemsel harekete geçirmelidir.

Hile üçgeninde son aşamada, hileyi yapan kişi, yaptıklarının suç olduğunu bildiği halde hem vicdanen kendini rahatlatmak adına hem de yakalanması durumunda kendini haklı gösterip savunmak adına bahaneler bulmaktadır.(Cendrowski.2007:59)

Bu gerekçelerden bazılarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Parayı borç almıştım, daha sonra ödeyecektim.
- Bu işletmeye yaptıklarımın karşılığıdır.
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi.
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım.

- Yaptığımın suç olduğunu bilmiyordum.
- İşletme bunu hak etmişti.
- Bunu herkes yapıyor.
- İşletme vergi kaçırdığından dolayı zaten benim olan parayı geri aldım.

Sonuç olarak hileye karşı önlem almak isteyen işletmelerin bu üç unsuru dikkatli bir şekilde ele almaları gerekmektedir.

7. Hile eylemindeki suç unsurları:

Hile eyleminin içeriğinde bulunan kasıt unsuru, bu eylemin suç içeren bir davranış şekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çalışanların yapmış oldukları hilelerin nedenleri araştırılırken suç biliminden yararlanmak, birçok soruya cevap bulmaya yarayacak ve hileye karşı önlem alınmasını sağlayacaktır. İnsanların yaşam koşullarından, yetiştiği aile ortamından, eğitim seviyesinden, bulunduğu sosyal ve kültürel yapıdan yola çıkarak, onların suç işlemesine neden olan koşulları araştıran suç biliminin verileri sayesinde hile eyleminin işletmelere verebileceği zararları engellemek mümkün olabilmektedir. Hile eyleminin esas unsuru olan insan faktörünün araştırılması, davranış bilimlerinden ve sosyal bilimlerden yararlanmayı zorunlu kılmaktadır.(Crumbley.1995:23-25)

Suça yönelik olarak ortaya atılan teoriler incelendiğinde, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- İşlenecek suçun sonucunda elde edilecek yarar, çekilebilecek cezadan daha fazla ise, insanlar suça yönelmeyi tercih edebilmektedir.
- Açgözlülük, hırs ve buna benzer etkenler, insanları suç işlemeye yöneltebilmektedir.
- Suç işleme kararının verilmesinde, fayda - maliyet ilişkisinden ziyade fiziksel karakterin etkisi vardır.
- Suç işleme davranışı, zihinsel sürecin bir ürünüdür. Bu süreç, ilk çocukluk dönemlerine kadar dayanmakta ve bilinçaltı dürtüler ile suça yönelik davranışlar açıklanmaktadır.
- İnsanın içinde bulunduğu sosyal yapı suça yönelik davranışları ve bu konudaki cesareti etkilemektedir.
- Suça yönelik davranış, sosyal deneyimler sayesinde öğrenilebilmektedir.

Davranış bakımından incelendiğinde bir kişi belirli bir anda bir hile yapmak veya yapmamak arasında bir seçim yapmaktadır. Doğal olarak bu seçimi yaparken elde edilecek sonuçlar önemli olmaktadır. Hile yapma ile elde edilecek ödülün etkisi, hile yapmama ile elde edilecek kazancın etkisinden fazla oldukça, hile yapma eğilimi artmaktadır. Yakalanmama ve cezadan kurtulma, itibarını kaybetmeme veya rahatça iş bulma gibi kazançlar nedeniyle hile yapmama davranışı gösterilebilmektedir. Ancak hile eylemi sonucunda ödüller anında elde edilebileceği halde, hile yapmama sonucunda elde edilecek kazançların etkisi belirsizdir veya hemen görülememektedir. Kayıplar ise kesin değildir. Olayda cezaların durumu da belirsiz olduğu için, hile yapma meyli güçlenmektedir.

8. Hile ile mücadele yöntemleri:

Hile ile mücadelede çok çeşitli tedbirler uygulanabilir. Ancak bu tedbirleri uygulamaya koyarken sanki "tüm çalışanlar potansiyel hilekar" konumuna konulmamalıdır. Çalışan onuru göz önünde bulundurularak aşağıda belirtilen tedbirlerden biri ve ya birkaçı uygulamaya konulabilir. En önemli mücadele yöntemi çalışanlar arasında " oto kontrol" ün sağlanmasıdır.
Hile yapmama konusunda "rol-model" olmak, etik değerler manifestosu yayınlamak, eğitim seansları ile her kademede çalışanları hileye karşı bilinçlendirmek en etkin alt yapı uygulamalarıdır. Tüm bunların yanı sıra ülküde yürürlükte bulunan ticaret kanunu ve ceza kanunlarının hile yapmayı caydırıcı olması gerekmektedir. Hukuki boşluğun olduğu ortamlarda hile yapma eğilimi artmaktadır. İç denetim, iç kontrol ve risk yönetim birimlerinin oluşturulasının yanı sıra bağımsız denetim hizmeti almak ve aşağıda belirtilen yöntemleri işlevsel kılmak hile ile mücadeleyi etkinleştirecektir.

- İşletmede "çalışma manifestosu" hazırlayarak dürüst çalışmayı öne çıkarmak,.
- Bilgi Güvenliği Politikaları Oluşturmak
- Muhasebe Kayıtlarının Güvenliğini Sağlamak
- Düzenli ve capraz kayıt kontrolü yapmak
- Hileye zemin hazırlayan Anlaşmaları Önlemek
- Çalışanları İzlemek ve Değerlendirmek
- Uyarı Mekanizmaları kurmak
- İhbar Hattı Kurmak
- Disiplin kurulları oluşturmak ve Cezalandırmak
- Denetim Komiteleri Oluşturmak

- **İşletmelerin genel hile önleme amaçlı yapması gerekenler;**

  - Banka ve müşterilerle cari hesap mutabakatı düzenli aralıklarla yapılmalıdır.
  - Ödeme ve şirketi mali açıdan bağlayacak belgelerde çift imza olmalıdır,
  - Düzenli ve kimi zamanda surpriz stok sayımları yapılmalı ve kayıtlarla karşılaştırılmalıdır,
  - Her ay itibariyle gelir tabloları çıkartılmalı ve karşılaştırılma işlemleri yapılmalıdır,
  - Kasa ve çek hareketleri günlük olarak izlenmelidir,
  - Boş çekler ve henüz kullanılmamış faturalar farklı bir kişi tarafından korunmalıdır,
  - Ücret ödemeleri ve kayıtları belirli aralıklarla yönetim tarafından kontrol edilmelidir,
  - Satıcılara yapılan ödemeler ve ilgili kayıtlar belli aralıklarla kontrol edilmeli ve düzenli olarak doğrulama işlemleri yapılmalıdır,
  - İç ve dış denetim mekanizması tavizsiz işletilmelidir,

SONUÇ

Acımasız rekabet ve büyük değişimlerin yaşandığı iş dünyasında şirketlerin varlıklarını sürdürebilmeleri gösterecekleri en üst seviye dikkat yoğunluğuna bağlıdır. Küreselleşmenin de bir sonucu olarak işletmelerin faaliyet hacimleri genişlemekte ve iş süreçlerini kontrol etmek zorlaşmaktadır.

Yaşamın her alanında karşımıza çıkabilen ve son yıllarda önemli bir oranda artış gösteren hile eylemi günümüzde işletmeler açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Yapılan birçok araştırma, gün geçtikçe hile eylemlerinden kaynaklanan zararların daha büyük boyutlara ulaşmakta olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, hile eylemi işletmeler açısından yeterince ciddiye alınmamakta ve bu konuda yeterince çalışma yapılmamaktadır. Genellikle işletmeler hileyi önlemeye veya ortaya çıkarmaya yönelik olan harcamaları gereksiz görmektedir. Ancak gereksiz görülen bu harcamaların zamanında yapılmaması nedeniyle işletmelerin iflasa kadar varabilecek büyük zararlarla karşılaşmaları muhtemeldir. Verdiği zararlar açısından finansal aldatmaca ve hile eylemini dikkate aldığımızda sadece işletmelere değil, ekonomilere ve hatta güven sarsıcı etkisiyle topluma bile zarar verdiği görülmektedir. Yeni kanunların ve uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olan birçok büyük hile eylemi bulunmaktadır. Bu nedenle işletmeler globalleşen dünya ekonomilerine uyum sağlarken karşılaşabilecekleri riskler kategorisine hile eylemini de mutlaka eklemelidir.

Hilenin işletmelere maliyetine bakıldığında, her defasında büyük zararlarla karşılaşılır diyemeyiz. Bazen ufak tefek hileler nedeniyle bir çalışan işletmeyi 20-30 yıl zarara uğratabilirken, bazen bir çalışan tek kalemde çok büyük zararları olan bir hile yapabilmektedir. Bazı çalışanlar doğrudan nakit hırsızlığına yönelirken, bazı çalışanlar işletmenin varlıklarını kullanmaya yönelik hileler yapabilmektedir. Burada önemli olan işletmenin hangi durumlara fırsat verdiğidir. Çünkü gelişen teknoloji ve değişen çalışma sistemleri ile birlikte hile örnekleri gitgide artmakta ve çeşitlenmektedir.

Hile kavramını, hile eylemini gerçekleştiren kişilerin özelliklerini, çalışanların yapmış oldukları hile türlerini ve bu konuda alınabilecek önlemleri açıklaması açısından hilenin birçok boyutunu ortaya koyan bu çalışmamız, hile eylemi konusunda bilgi verici niteliktedir. Hile içeren eylemler işletmelerde çalışan çeşitli kademelerdeki personel, yönetici veya tepe yönetimleri tarafından yapılabilmektedir. İşletmelerde haksız kazanç sağlamayı amaçlayan hile yöntemleri geniş bir yelpazeye sahiptir.

Hile ve yolsuzluklarla mücadele etmenin yolu öncelikle denetimin ve çalışanlar arasındaki oto kontrole açık kurumsal yönetimin etkin uygulanması ve hile önleme tedbirlerinin doğru bir şekilde yerine getirilmesiyle mümkündür.

İşletmelerin finansal aldatmaca ve hile eylemine karşı alabilecekleri en ciddi önlem hileye hiç fırsat tanımamaktır. Çünkü yıllarca aynı kurumda dürüstçe çalışan bir personel bile fırsatını bulduğunda hile yapabilmektedir. Ortaya çıkabilecek bu fırsatları engellemek için yapılabilecek hile eylemlerini tahmin etmek gerekir. Diğer bir deyişle, suç işlenebilecek durumları tespit edip bu fırsatları ortadan kaldırmak gerekir. Buda işletme faaliyetlerinin iyi bir şekilde analiz edilmesini, çalışma prosedürleri oluşturulmasını, iç kontrol sistemleri kurulmasını

ve en önemlisi hile eylemi konusunda bilgi sahibi olmayı gerektirir.

İşletmelerin olası hile eylemlerinden zarar görmemesi için öncelikle hileyi önlemeye yönelik yatırımlar yapmaları gerekir. Ülkemizde olduğu gibi aile şirketlerinin ağırlıklı olduğu yerlerde bunu gerçekleştirmek çok zor olmaktadır. Ancak bu konuda devlet kuruluşlarının yapacağı çalışmalar, meslek odalarının vereceği bilgilendirmeler ve benzeri çalışmalar ile işletmeler bilinçlendirilmelidir. Çünkü işletmelerin zarar görmesi ekonomilerinde zarar görmesi demektir. Hile eyleminin temelinde zaten güven duygusunun kullanılması yatmaktadır. Profesyonelce davranışlar gösteren, iç kontrol sistemini ve denetimlerini etkin bir şekilde kullanan, çalışma prosedürleri oluşturan ve çalışanlarını işletme kuralları konusunda bilgilendiren işletmeler hile fırsatlarını yok edebilmektedir. Ancak çalışanlarına aşırı derecede güvenen, hileyi önlemenin maliyetinden kaçan, kontrol ve denetimlerden uzak olan işletmeler daha sonra büyük hüsrana uğrayabilmektedir.

Sonuç olarak, finansal aldatmaca ve hilenin olası zararlarından korunabilmek için hileyi anlamak, hilenin nedenlerini bilmek, hile yapabilecek karakterlerin özellikleri konusunda bilgi sahibi olmak, hile çeşitlerini incelemek, takip etmek, işletmeyi sürekli kontrol altında tutmak ve bu konuda teknolojik yatırımlar yapmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ALBRECHT, W. Steve, Conan C. Albrecht and Chad O. Albrecht, Fraud Examination, South-Western Cengage Learning, 2009 p 83

BALCI, Ahmet, “Finansal Raporların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlüklerin Tespit Edilmesi: SAS 99 Kapsamında İncelenmesi ve SPK Düzenlemesi ile Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008. s 77

BOZKURT, Nejat,” Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan- Adli Muhasebecilik”, Yaklaşım Dergisi, Yıl 8,Sayı 94,Ekim,2010 s 77

BOZKURT, Nejat, İşletmelerin Kara Deliği Hile – Çalışan Hileleri, İstanbul: Alfa Yayınları, Nisan 2009,s.60

BOZKURT, Nejat. İşletmelerin Kara Deliği Hile – Çalışan Hileleri, İstanbul: Alfa Yayınları, Nisan 2009,s.73

BOZKURT, Nejat. İşletmelerin Kara Deliği Hile – Çalışan Hileleri, İstanbul: Alfa Yayınları, Nisan 2009,s.96

BOZKURT, Nejat (2010); **“**İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler**”**, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:8, Sayı 92, Ağustos, s. 63-68.

CENDROWSKI, Harry, Petro Louis,Martin,James.”The Handbook of Fraud Deterrence” John Wiley & Sons,Inc., 2007,New Jersey, s 59

ÇITAK, Nermin,“ Hileli finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007,s.21

CRUMBLEY,D.Larry, “Forensic Accountants Appearing in the Literature”, New Accountant, Glen Head,Apr.,Vol.10,Is.7, p 23-25

JAFAROVA, Sevinj, “İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2009, s.3.

KÜÇÜK, İsmail, “ Finansal Raporlamada Hile-Maniplasyonlar ve Önlenmesi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. S.B.E. 2008,s.30.

SINGLETON, Tommie W., Aaron J. Singleton, G.Jack Bologna and Robert J.Lindquits, Fraud Auditing and Forensic Accounting, Third Edition, Publisher: Hoboken: John Wiley & Sons,Inc, Canada, 2006 s.17

SINGLETON, Tommie W., Aaron J. Singleton, G. Jack Bologna and Robert J.Lindquits, Fraud Auditing and Forensic Accounting, Third Edition, Publisher: Hoboken: John Wiley & Sons, Inc, Canada, 2006 s.17

ŞİMŞEK.E.Elif, “Türk Vergi Hukuk’unda Muhasebe Hileleri” Yayınlanmamış Y.L.Tezi,İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul,2001,s.20

Internet Kaynakları:

AKI, İsmail, ”Hilenin Maliyeti”, http://www.muhasebenet.net/makale_ İsmail aki-smmm-hilenin maliyeti.html (erişim2014)

AKTÜRK,Bilal- CFE,SMMM **“**Fraud Önleme ve Mücadele” Haziran, 2011, https://www.issatr.org/wp-content/themes/issa/images/ISSA - (erişim2014)

ACFE http://www.acfe.com/resources/fraud-101-healthcare.asp (erişim 2014)

AICPA. Amerikan Kamu Muhasebecileri Birliği (American Institute of Certified Public Accountants) http://www.aicpa.org (erişim 2014)
The Association of Certified Fraud Examiners, “2010 Report To The Nation On Occupational

The Association of Certified Fraud Examiners, “2010 Report To The Nation On Occupational Fraud And Abuse”, http://www.acfe.com/rttn/rttn-2010.pdf.s20 (erişim2014)

Fraud And Abuse”,(a.g.e.) http://www.acfe.com/rttn/rttn-2010.pdf, (erişim 2014.)

http://www.ifac.org (erişim 2014)

http//www.tdk.org.tr (erişim 2014)

http://www.tide.org.tr (erişim 2014)